

Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, 2009

bron

Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden, 2008-2009. Maatschappij
der Nederlandse Letterkunde, [nog niet verschenen]

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/_jaa004200901_01/colofon.htm

© 2009 dbnl

Prijs voor Meesterschap 2009

Advies van de Commissie voor schone letteren

De Commissie voor schone letteren adviseert het bestuur van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde de prijs voor Meesterschap 2009 op grond van de excellente kwaliteit van zijn gehele werk toe te kennen aan Gerrit Kouwenaar.

Wie het oeuvre van Kouwenaar overziet, waaraan hij inmiddels meer dan zestig jaar (zelfs bijna zeventig, als men zijn juveniele eersteling *Vroege voorjaarsdag* uit 1941 meerekent) met grote toewijding heeft gewerkt, zal tot de conclusie komen dat het wordt gekenmerkt door twee tegengestelde tendensen: afstoting en vernieuwing. Wat de eerste notie betreft, moet men denken aan de genres die Kouwenaar in de eerste decennia van zijn literaire loopbaan heeft beoefend, maar waarmee hij zich al heel lang niet meer bezighoudt: voor hem is de dichtkunst ten slotte het enige van belang geworden. Des te meer zullen er literatuurliedhebbers zijn die verrast zullen reageren als zij worden geconfronteerd met de vaststelling dat in het midden van de vorige eeuw Kouwenaar meer bekendheid genoot als schrijver van novellen en romans, vier boeken in totaal, dan als beginnend dichter. Het meeste van dat fictionele proza moge in vergetelheid zijn geraakt, zijn roman *Ik was geen soldaat* (1951), over een jongeman, met de 'sprekende naam' Mink, die zijn vriend heeft verraden nadat hij gemarteld is en daarbij zijn linkerhand heeft verloren - wat hem in de ogen van de buitenwereld juist tot een held maakt - wordt nog steeds door literatuurhistorici als een hoogtepunt in het proza van de naoorlogse jaren beschouwd. Hij schreef in die tijd kritieken voor dag- en weekbladen (voornamelijk om in zijn levensonderhoud te voorzien) en ook essays over literatuur, ten dele over de experimentele poëzie, die hij ook zelf schreef, zij het nog mondjesmaat. Het bekendst geworden is zijn inleiding bij de door hem samengestelde bloemlezing, met eigen gedichten en specimina uit het werk van zijn geestverwanten Remco Campert, Jan Elburg, Lucebert en Bert Schierbeek, *vijf 5tigers* (1958), waarvoor hij een even enthousiasmerend als intrigerend betoog schreef. Waarschijnlijk heeft Kouwenaar niet kunnen vermoeden dat deze tekst nog steeds blijkt te worden gelezen, ja zelfs bijna woord voor woord wordt bestudeerd, in het kader van het onderzoek naar poëtische opvattingen in de twintigste-eeuwse Nederlandse dichtkunst. Deze korte 'tour d'horizon' langs afgesloten werk zou niet compleet zijn, als geen melding werd gemaakt van zijn vele voortreffelijke vertalingen van spraakmakende twintigste-eeuwse toneelstukken van onder meer Brecht, Dürrenmatt, Hochhuth, Pinter, Sartre en Stoppard, waarvoor hij in 1967 met de Martinus Nijhoff Prijs werd beloond.

Hoeveel waardering Kouwenaar vanwege de zojuist genoemde activiteiten ook heeft geoogst, het is toch in de eerst plaats door zijn poëzie dat hij het pantheon van de Nederlandstalige literatuur heeft bereikt. Zonder overdrijving kan gesteld worden dat hij al heel lang algemeen als onze grootste (levende) dichter wordt beschouwd. Men kan dat opmaken uit de prijzen die hij voor diverse bundels heeft verworven (de twee belangrijkste, de P.C. Hooft-prijs van 1970 en de Prijs der Nederlandse Letteren van 1987, zijn net als deze prijs voor Meesterschap voor zijn gehele werk toegekend); uit de grote hoeveelheid kritieken en doorwrochte studies die aan zijn poëzie in de loop der jaren zijn gewijd en uit de invloed (men spreekt wel van de Kouwenaar-school) die hij onmiskenbaar op het werk van jongere collega's heeft uitgeoefend: men denke bijvoorbeeld aan H.C. ten Berge, Huub Beurskens, Hans Faverey en Wiel Kusters (die trouwens een mooie dissertatie *De killer* - verschenen in 1986 - over poëzie en poëtica van Kouwenaar heeft geschreven). Die opmerkingen roepen uiteraard de vraag op welke distinctieve kenmerken zijn dichtkunst dan vertoont. Niet zelden wordt gezegd dat men een gedicht van Kouwenaar onmiddellijk kan herkennen, maar hoe of waaraan dan?

Van een uitvoerige verhandeling kan hier geen sprake zijn: enkele significante punten en voorbeelden moeten volstaan.

Het eerste dat opvalt bij zijn gedichten is dat zij een letterlijk volmaakte indruk maken. Waar andere dichters nog wel eens stoplappen gebruiken, metrisch de fout ingaan of een incongruent idioom hanteren, is dat bij Kouwenaar nimmer het geval: men voelt met stelligheid dat hij aan een gedicht is blijven werken, totdat het aan zijn hoge norm voldeed. Hans Andreus heeft in zijn bespreking van Kouwenaars bloemlezing uit eigen werk *sint helena komt later* (1965), die gedichten bevat uit de jaren 1948-1958, diens 'arbeidsproces' gekarakteriseerd als schaven, beitelen en vijlen, als ging het om een handwerksman die een voorwerp vervaardigt. In de bundel *zonder namen* (1962) staat een programmatisch gedicht, waarin dat vijlen inderdaad voorkomt (zij het in een wat ander verband), maar dat vooral opvalt omdat het een gedicht als een voorwerp, een ding, beschrijft:

Een gedicht als een ding
een glazen draaideur en de chinese ober
die steeds terugkeert met andere schotels

een parkwachter die zijn nagels bijvijlt
tussen siberische kinderen uit maine

een venus van de voortijd samen met
een spin op de snelweg

een glas moedermelk, een geel
gesteven smoking

een bij, een pennemes
beide stekend, een vliegtuig
dat oplost in dorpsregen

een gedicht als een ding.

Het eerste dat treft is, dat als wij de titel bij het gedicht zelf laten behoren, begin- en eindregel identiek zijn: er is sprake van ringcompositie, van een ronde structuur. Binnen die omlijsting vinden wij een opsomming van zelfstandige eenheden, entiteiten die niets of niet veel (er zijn wel wat klankherhalingen, maar die treft men ook in proza aan) met elkaar te maken hebben. Een niet geoefende lezer zal weinig met deze tekst kunnen beginnen, maar de tekst omschrijft dus, via voorbeelden, precies wat Kouwenaar onder het gedicht als ding verstaat en is bovendien zelf weer een ding: dit poëtische gedicht - één van de opvallend vele die Kouwenaar heeft geschreven - is wat men noemt een 'leçon par l'exemple'.

De consequentie van deze visie is dat het gedicht los dient te staan van de maker en zijn wereld: het moet onpersoonlijk zijn, autonoom. Vandaar dat men het gebruik van het onbepaald lidwoord aantreft, waar een bezittelijk voornaamwoord door een dichter die juist de werkelijkheid in zijn tekst wil binnenhalen, gebruikt zou zijn. In latere bundels heeft hij zelfs het persoonlijk voornaamwoord 'ik' vervangen door 'men', een in wezen logisch vervolg van het proces van desubjectivering. Van beide fenomenen kan een enkel voorbeeld gegeven worden uit de tientallen die te vinden zijn. 'Een moeder maakte het paradijs/ met restjes van wol en kousen fil d'écosse', de eerste strofoïde van een gedicht (over Kouwenaars jongensjaren in Bergen, maar dat is extraliteraire informatie), welks titel is ontleend aan de eerste regel (afkomstig uit de bundel *100 gedichten* uit 1969). Het laat zien dat de distantie die in het lidwoord schuilt, juist positief werkt op het geheel: met 'mijn' was de tekst in de buurt van *Criterium*-poëzie terecht gekomen. Van het gebruik van 'men' in plaats

van de eerste persoon, geeft het gedicht 'men moet' (uit *de tijd staat open* van 1996) voorbeelden te over:

Men moet zijn zomers nog tellen, zijn vonnis
nog vellen, men moet zijn winter nog sneeuwen

men moet nog boodschappen doen voor het donker
de weg vraagt, zwarte kaarsen voor in de kelder

men moet de zonen nog moed inspreken, de dochters
een harnas aanmeten, ijswater koken leren

men moet de fotograaf nog de bloedplas wijzen
zijn huis ontwennen, zijn inktlint vernieuwen

men moet nog een kuil graven voor een vlinder
het ogenblik ruilen voor zijn vaders horloge -

Op het eerste gezicht is de veelvoudige herhaling van het onpersoonlijk voornaamwoord wat vreemd, men kan die zelfs humoristisch vinden (een opvatting die Kees Fens in zijn recensie van de bundel in kwestie heeft verdedigd), maar het lijkt ook mogelijk het verschijnsel van een andere verklaring te voorzien. Waar het in dit vers om gaat is dat de persoon die achter 'men' schuil gaat een programma, desnoods een lijstje opstelt van (overigens zeer uiteenlopende) dingen die nog gebeuren moeten, nu de tijd begint te dringen (het is geen toeval dat begin en eind van het gedicht op metonymische wijze de notie 'tijd' oproepen). In dat licht bezien drukt het zesvoudig voorkomen van 'men moet' de absolute noodzaak uit om met dat opgestelde programma enige haast te maken.

Het gedicht lijkt een goede opstap te bieden om in te gaan op Kouwenaars experimenten met de taal. In tien regels doorbreekt hij minstens drie maal de regels van de gebruikelijke syntaxis (r. 2, r. 3-4, r. 8); plaatst hij een (zonder nadere aanvulling) onverbindbare woordgroep (r.4); varieert hij een vaststaande spreekwoordelijke uitdrukking (r. 9) en hanteert hij zinnen, die niet per se ongrammaticaal zijn, maar wel zeer ongewoon, zoals r. 10, waarin een abstract (ogenblik) en concreet woord (horloge) op gelijke hoogte zijn gebracht. Nu zijn dit verschijnselen, die men ook bij andere dichters kan aantreffen: zij zijn niet uniek. Maar wel kan gezegd worden dat in Kouwenaars gedichten deze ontploffingen van 'normaal taalgebruik' veel vaker voorkomen dan bij zijn collega's, zoals ook het aantal dubbelzinnigheden (wat betekenis of woordsoort betreft) verhoudingsgewijs bijzonder groot is. Ook hier kunnen wij een verbinding leggen met zijn opvatting over de status van het gedicht: wie niet streeft naar zelfexpressie of een wereldbeeld wil presenteren, maar het maken van poëzie beschouwt als het vervaardigen van een talig voorwerp, zal vooral op de (on)mogelijkheden van zijn materiaal gespist zijn.

Het lijkt passend om de motivering voor de toekenning van de prijs voor Meesterschap aan Gerrit Kouwenaar te beëindigen met zijn gedicht 'het meesterwerk'. Zo goed als alle kenmerken van zijn woord- en taalgebruik die in het voorafgaande zijn genoemd komen er in voor. Nog een kleine, maar niet onbelangrijke aanvulling. Het gaat om de overgang van de voorlaatste naar de laatste regel. Hier is sprake van een zeer bijzonder enjambement: Kouwenaar heeft het bijwoord 'volledig' in twee delen gesplitst, zodat er een antithese ontstaat. Het is een 'technische ingreep', die men vrijwel alleen bij deze dichter (ook met andere effecten en dan opvallend vaak tegenkomt: hij dient de *figura Kouwenariana* genoemd te worden.

het meesterwerk: lichtrose maan, vol

voor het eerst sinds jaren hangt de maan
weer als een vrucht in de lucht

waar was men al die tijd
en wat deed men elders en beter

deze nacht de kunst ontaarden
en liggen op de grond is voldoende

dus als een blinde met ??n dove hand
aan het hongerig uitgevierd zintuig

verslindt men de krekels de nachtwind de wereld, dit
is niet te verzinnen, geen zin, alles

zit fit in zijn schil onder de lichtrose maan. Vol
ledig volmaakte oneetbare perzik ?

Kester Freriks
Micha Hamel
Ingrid Hoogervorst
Rudi van der Paardt (voorzitter)

Het bestuur van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde heeft op 12 maart 2009, overeenkomstig het advies van de Commissie voor schone letteren, besloten de prijs voor Meesterschap 2009 toe te kennen aan Gerrit Kouwenaar.

Uitreiking op zaterdag 6 juni 2009 om 15.30 uur in het Academiegebouw, Rapenburg 73 te Leiden.

Lucy B. en C.W. van der Hoogt-prijs 2009 **Advies van de Commissie voor schone letteren**

Het aanbod van de in de afgelopen twee jaar verschenen poëzie was van hoge kwaliteit. De Commissie heeft bij het voordragen van de beoogde laureaat de grootst mogelijke zorgvuldigheid in acht genomen en is na intensief overleg tot een eensgezind oordeel gekomen. Zij adviseert het bestuur van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde de Lucy B. en C.W. van der Hoogt-prijs toe te kennen aan Ester Naomi Perquin op grond van haar bundels *Servetten halfstok* (2007) en *Namens de ander* (2009), verschenen bij uitgeverij G.A. van Oorschot.

De poëzie van Perquin valt op door het schijnbaar gewone taalgebruik en de alledaagse, herkenbare situaties die van een bedrieglijke eenvoud zijn, maar waarin de hele wereld doorklinkt. Dit is geen navelstaarderij, integendeel. Met het eerste gedicht stelt ze zich meteen open, wanneer ze zich aanbiedt voor reïncarnatie. Het idee dat een ander zich in haar thuis zou kunnen voelen, doet haar nadenken over de mogelijkheid om 'ik' te zijn. 'Hoe weten zij hoe ik mij was?/ Welk nog onzichtbaar etiket/ is in mijn nekrand vastgezet?'

Identificatie en identiteit spelen een belangrijke rol in deze poëzie. Niet enkel de 'ik', maar ook de ander, zelfs de geliefde, blijkt moeilijk te kennen. Ze moet genoeg nemen met de buitenkant: 'Ik kan het allemaal niet zeker weten./ Het lichaam dat jou lijkt uit te drukken,/ jou verpakt en dan in porties aan/ mijn blik verkoopt, maakt de winst'. Vaak hebben de gedichten een anekdotische aanleiding, maar 'ontsporen' op een boeiende manier. Zo bijvoorbeeld het verjaardagsfeestje uit 'Kom je ook?'

of het schoolreisje uit het gelijknamige gedicht. Daarbij wisselen lichtvoetige en meer dreigende tonen elkaar af: het kind dat van de schoolreis thuiskomt in een schoolbus bezaaid met snoeppapierjes en appelsap 'verdwijnt' en wordt 'jaren later pas' door haar boze vader gevonden.

De jeugd is een belangrijke inspiratiebron: 'Ik ben wel teruggegaan maar/ alles was zo groot dat ik ons achteraf/ misschien al kleiner heb gedacht'. De kloof tussen droom en werkelijkheid, het teloorgaan van de jeugdige illusies zijn thema's die daaruit voortkomen. Zo dicht ze over de droom van architecten die als kinderen 'vaak al verlangden naar een stad,/ langs een modderig pad torens bouwden/ van wat aan erf of slootkant lag.' Maar eenmaal volwassen en architect 'grauwe', 'grijze' bebouwing neerzetten 'waarin wij sporen bijster raakten, muren/ waarin geen hand nog uitzicht maakte.'

Het is poëzie van het hoofd en het hart. Prettig metrisch, helder, transparant en suggestief. Perquin stelt vragen aan het leven, probeert greep te krijgen op de wereld en haar verwondering eechoot in elk gedicht. Er wordt in gerelativeerd en gelachen, maar de vlaggen hangen halfstok. De toon, helderheid en aandacht voor het gewone krijgt in een bijna achteloze vorm gestalte en onder de lichtheid klinkt steeds een droeve, melancholieke ondertoon.

Neem het gedicht 'Winter' uit *Servetten halfstok*. Hierin wordt de wens uitgesproken dat het nooit weer voorjaar zal worden: 'Geen statig broeden meer. Geen kievitsei./ Geen welbedreven paring of zorgvuldig nest.' En dan opeens: 'Twee blauwe kinderwanten naast een wak./ Ik kan geen lammetjes verdragen.' Het terloopse van deze mededeling vergroot de wreedheid ervan. Het contrast tussen de lente en de dood wordt in dit gedicht zeer scherp getekend, maar zonder pathos of bombast. Het detail is veelzeggender dan het grote gebaar. 'Niets erger dan dat woekerend gemak/ waarmee de lente aan het groeien slaat./ Daaronder houdt het ijs een zoontje stil./ Voor al dat leven maakt hij geen verschil./ Er is geen zonlicht dat hem bovenbrengt./ Geen voorjaar dat hem kennen wil.'

Ester Naomi Perquin (Utrecht, 1980) groeide op in Zierikzee, en is sinds vijf jaar woonachtig te Rotterdam. Ze publiceerde gedichten in *De Tweede Ronde* en *Tirade* en debuteerde in het voorjaar van 2007 met de bundel *Servetten halfstok* die al eerder werd genomineerd voor de C. Buddingh-prijs en de Hugues C. Pernathprijs. Voor deze bundel ontving ze in oktober 2007 te Brussel de debuutprijs 'Het Liegend Konijn'. In 2009 verscheen haar tweede bundel *Namens de ander*.

Kester Freriks
Micha Hamel
Ingrid Hoogervorst
Rudi van der Paardt (voorzitter)

Het bestuur van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde heeft op 12 maart 2009, overeenkomstig het advies van de Commissie voor schone letteren, besloten de Lucy B. en C.W. van der Hoogt-prijs 2009 toe te kennen aan Ester Naomi Perquin.

Uitreiking op zaterdag 6 juni 2009 om 15.30 uur in het Academiegebouw, Rapenburg 73 te Leiden.

Kruyskamp-prijs 2009

Advies van de Commissie van voordracht

De Commissie van voordracht voor de Kruyskamp-prijs 2009 bestaande uit dr. J.G. Kruyt, dr. H.J. Verkuyl en dr. F. Willaert stelt het bestuur van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde voor de prijs dit jaar toe te kennen aan dr. F. Debrabandere

te Brugge en wel in het bijzonder voor zijn *Oost-Vlaams en Zeeuws-Vlaams etymologisch woordenboek* uit 2005. De commissie wijst erop dat zij met dezelfde kracht van argumenten had kunnen kiezen voor het in 2007 verschenen *Zeeuws etymologisch woordenboek*, dat van eenzelfde hoge kwaliteit is en waarmee Debrabandere zich niet alleen in België maar ook in Nederland onderscheidt als dialectoloog-etymoloog. In beide gevallen gaat het om de etymologie van woorden uit dialecten in een traditie die is ingezet door het *Etymologisch dialectwoordenboek* uit 1996 van de Nijmeegse hoogleraar A.A. Weijnen.

Het te bekronen werk is een vervolg op en ook complementering van het in 2002 verschenen en zeer goed ontvangen *West-Vlaams etymologisch woordenboek*, dat net buiten de periode valt die geldt voor de prijs. In feite vormen beide woordenboeken nu samen (de basis voor) een etymologisch woordenboek voor het Vlaams. Met deze tweeslag heeft Debrabandere een tour de force verricht, vooral met het werk van 2005 omdat de Oost-Vlaamse dialecten veel minder homogeen zijn dan de West-Vlaamse. De sleutelwoorden in het oordeel van de commissie zijn: gedrevenheid, precisie, oog voor details en heldere uitleg.

Dat de commissie haar oog heeft laten vallen op het *Oost-Vlaams en Zeeuws-Vlaams etymologisch woordenboek* als te bekronen werk, is ook toe te schrijven aan het feit dat haar eigen positieve oordeel over het werk substantieel wordt verbreed door inmiddels verschenen recensies in allerlei gremia. In sommige ervan komen ook niet-taalkundigen en niet-letterkundigen aan het woord, personen voor wie het boek in eerste instantie bedoeld is, namelijk degenen die bijzondere belangstelling hebben voor de betekenis en herkomst van woorden uit hun dialect en daaraan verwante dialecten.

Het knappe van het te bekronen boek is dat het niet alleen dit grotere lekenpubliek goed leesbare en heldere informatie verstrekt, maar dat het ook de wetenschappelijke precisie en grondigheid vertoont die nodig zijn voor de betrouwbaarheids garantie van die informatie. Debrabandere slaagt er op voorbeeldige wijze in om op onderhoudende wijze aan te geven waar woorden taalkundig gesproken vandaan komen, waarbij hij in voorkomende gevallen ook nieuwe inzichten verstrekt door bestaande etymologische verklaringen expliciet te corrigeren.

De hierboven gegeven beschrijving van de overwegingen die hebben geleid tot de voordracht krijgt extra reliëf door het feit dat de eigenschappen die hierboven met sleutelwoorden werden aangeduid, de laureaat vrij dicht in de buurt brengen van degene naar wie de prijs is vernoemd. Dit heeft de commissie slechts gesterkt in haar overtuiging dat de Kruyskamp-prijs dr. Frans Debrabandere ten volle toekomt.

Het bestuur van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde heeft op 12 maart 2009, overeenkomstig het advies van de Commissie van voordracht, besloten de Kruyskamp-prijs 2009 toe te kennen aan dr. F. Debrabandere voor zijn *Oost-Vlaams en Zeeuws-Vlaams etymologisch woordenboek*.

Uitreiking op zaterdag 6 juni 2009 om 15.30 uur in het Academiegebouw, Rapenburg 73 te Leiden.

Dr. Wijnaendts Francken-prijs 2009

Advies van de Commissie van voordracht

Vanaf het midden van de jaren tachtig heeft Arnold Heumakers honderden kritieken en tientallen essays geschreven die opvallen door hun toegankelijke stijl en nieuwsgierigheid naar uiteenlopende schrijvers en denkers uit de Europese geschiedenis. In de loop der jaren heeft hij in die kritieken en essays een

uitgesproken visie op cultuur en maatschappij ontwikkeld. Door ingewikkelde onderwerpen in een helder betoog te vangen prikkelde hij zijn lezers tot meedenken en zelf nadenken.

Eerst in *de Volkskrant*, daarna in *NRC Handelsblad* schreef Heumakers tientallen essays over Europese filosofen en denkers als Rousseau, Hobbes, Voltaire, Montesquieu, Baudelaire, Leibniz, Valéry, Vico en vele anderen. Met deze essays en zijn boeken *Schoten in de concertzaal* (1993) en *De fatale cirkel* (1997) heeft hij als geen ander bijgedragen aan de huidige intensieve belangstelling voor filosofie in relatie tot de geschiedenis en de maatschappij. Ook voor minder bekende schrijvers en denkers fungeerde hij als pleitbezorger, met name voor een flink aantal dwarse geesten die de vigerende filosofieën op de proef stelden, zoals Ernst Jünger, Joseph de Maistre en Jules Vallès. Zijn indringende omgang met even lastige als fascinerende cultuurfilosofische thema's resulteerde in het boek waarin Heumakers' inhoudelijke en stilistische kwaliteiten samen komen: *De schaduw van de Vooruitgang* (2003).

Vanaf zijn eerste publicatie in boekvorm *Onleefbare waarheden* (1990) ontplooidde Heumakers de ambitie om zich via literatuur, cultuurgeschiedenis en filosofie inzicht te verwerven in heden en verleden. Hij wilde zich vanaf het begin niet verschansen achter de lauwheid van louter aangenaam gestemde literatuur, maar zocht schrijvers en denkers op die zich aangetrokken voelden tot de lastige en scherpgetande kanten van het leven.

Gefascineerd door het verontrustende raadsel van de menselijke drijfveren ontwikkelde hij een visie op de literatuur die uitmondde in zijn theorie van de twee werelden: het verbeelde leven versus het gewone leven. Schrijvers verwerken in de literatuur (het verbeelde leven) vaak 'onleefbare waarheden' die in het gewone leven onmogelijk uitgeleefd kunnen worden: verlangens, aanvechtingen, amorele ideeën, utopieën en fantasieën die alleen in de verbeelding realiteit kunnen zijn. Bij Heumakers wordt de literatuur een aparte wereld waarin dit soort waarheden op een veilige manier tot uiting kunnen komen. Hij ziet het schrijven van literatuur als een existentieel en esthetisch waagstuk. Kwaliteit en inzet van een literair werk worden mede bepaald door de genomen risico's.

Een bijzondere kwaliteit van Heumakers' essays is zijn uitgesproken wil om zijn actieradius steeds uit te breiden en bij denkers of schrijvers niet op zoek te gaan naar de bevestiging van zijn eigen ideeën en opvattingen. Hij is niet speciaal op zoek naar zelfbevestiging. Hij zoekt het liefst weerstand: 'Als je een boek wilt tegenspreken, als je je ergert, heeft de auteur kennelijk iets in je geraakt. Dan wordt het interessant.' Dit verklaart ook zijn ongewoon intensieve belangstelling voor het weerbarstige werk van Martin Heidegger, waarvan het omvangrijke laatste essay in *De schaduw van de Vooruitgang* getuigt.

Verspreid over vele essays ontwikkelde Heumakers ook een prikkelende visie op de westerse cultuur die culmineerde in het titelessay van *De schaduw van de Vooruitgang*. In de cultuurgeschiedenis signaleerde hij twee grote stromingen die voor een tragische gespletenheid in de westerse cultuur hebben gezorgd: optimisme en pessimisme, de een vertegenwoordigd door de Verlichting, de ander door de Romantiek. De optimistische vooruitgang wordt volgens Heumakers altijd gevolgd door de schaduw die wordt geworpen door krachten die maken dat de mens en de samenleving minder maakbaar zijn dan utopisten en optimisten zouden willen.

Het aanvankelijke verlangen naar regeneratie via geweld (zelfs bij weldenkende schrijvers en kunstenaars) waarmee de Eerste Wereldoorlog aanving, zorgde in zijn ogen in de twintigste eeuw voorgoed voor een onthutsend inzicht in de menselijke psyche. Heumakers gebruikt het werk van Ernst Jünger uit de jaren twintig en dertig

om te laten zien welke duistere krachten en ideeën ervoor zorgen dat mensen zich afkeren van de democratische en liberaal-burgerlijke levensstijl.

Maar het bleef bij Jünger niet bij die duistere krachten. Hij fantaseerde in militant taalgebruik ook nietzscheaans over 'nieuwe waarden' en een nieuwe mens, een taalgebruik 'dat de vreedzame lezer van nu tegen de haren in strijkt,' schrijft Heumakers. Jünger personifieert voor Heumakers iemand die geloofde in de realiteit van zijn onleefbare waarheden, die voornamelijk werden geregeerd door het instinct. In zijn titelessay plaatst Heumakers Jünger tegenover de vernieuwing van de geest waar Paul Valéry ondanks alles, en met grote twijfels, toch nog op vertrouwde. Volgens Heumakers verstoort niet alleen de twijfel aan de standvastigheid van de verlichte Rede een al te geruststellend vertrouwen in de vooruitgang, dat doen ook tragiek, noodlot, onvermogen, gebrek aan zelfkennis, rancune, machtswellust, destructiedrang en angst voor de vrijheid.

Uit de scherpzinnige essays in *De schaduw van de Vooruitgang* over E. du Perron, Rousseau, Baudelaire en de verbeelding van de holocaust komt Heumakers naar voren als een essayist die wantrouwig staat tegenover de cultuurkritiek die comfortabel vanuit een bureaustoel de wereld de mantel uitveegt. In Heumakers' ogen moet elke cultuurcriticus zichzelf tot onderdeel van zijn kritiek maken, zoals Du Perron heeft gedaan in zijn autobiografische roman *Het land van herkomst*. 'Du Perrons zelfkennis, met alle onzekerheid die deze met zich meebrengt, ontsnapt aan de illusie van objectiviteit waaraan cultuurcritici ten prooi vallen, omdat zijn roman niet louter contemplatie is, maar ook een daad.'

Heumakers' ongemakkelijke verhouding tegenover veel cultuurcritici spitst zich toe op hun neiging om het heden altijd te bekritisieren in het licht van het verleden. Dat verleden zou altijd beter zijn. De toekomst wordt dan achteruit tegemoet getreden, zoals Valéry zei. Heumakers relativeert het belang van veel cultuurkritiek met het argument dat een cultuur voortdurend verandert, dat het tot de cultuur behoort om te veranderen. Het 'raadsel van de verandering' moet van hem 'in tact blijven.'

Heumakers' essays in *De schaduw van de Vooruitgang*, net als die in *Schoten in de concertzaal* en *De fatale cirkel*, munten uit door een open betoogtrant. Heumakers is een utilitair ingesteld essayist die ervoor zorgt dat zijn lezers met hem mee kunnen denken. Zijn grote nieuwsgierigheid, zijn onafhankelijke inzicht en zijn geloof in de betekenis van literatuur en ideeën zijn een verrijking voor de Nederlandse literatuur en essayistiek.

Op grond van bovenstaande overwegingen stelt de Commissie van voordracht van de Dr. Wijnaendts Francken-prijs 2009 voor de prijs toe te kennen aan Arnold Heumakers voor zijn boek *De schaduw van de Vooruitgang*.

2 maart 2009

De Commissie van voordracht
Wim van Anrooij (voorzitter)
Yra van Dijk
Yasco Horsman
Ileen Montijn
Carel Peeters

Het bestuur van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde heeft op 12 juni 2009, overeenkomstig het advies van de Commissie van voordracht, besloten de

dr. Wijnaendts Francken-prijs 2009 toe te kennen aan Arnold Heumakers voor zijn boek *De schaduw van de Vooruitgang*.

Uitreiking op zaterdag 6 juni 2009 om 15.30 uur in het Academiegebouw, Rapenburg 73 te Leiden.